

втрата становлять – (-0,37; -0,39), для придбань – (-0,19; -0,21) при обсязі вибірки 120 чол., рівні значущості 0,05.

Дослідження також показало великі індивідуальні відмінності в оцінках. Одними з головних в характеристиці індивідуальності є статеві відмінності. Отримані профілі досить співзвучні усталеним стереотипам маскулінності – фемінності. При однаковому рівні доходу (оцінки аналізувалися для трьох "фінансових" груп) "чоловічі" графіки в цілому більш похилі – зменшуючий тип функції корисності; "жіночі" – крутіші (збільшуючий тип). Чоловіки вирізняються вищими домаганнями в матеріальній сфері, що особливо виявилось в оцінці виграшів: порівняно з жінками, вони – яскраві "зменшувачі", їхні результати майже не сягають оцінок "багато". Різниця в оцінках програшів виявилася статистично значущою тільки для однієї "фінансової" групи (з найнижчим рівнем доходу). З переходом від низькооплачуваної групи до високооплачуваної статеві диференціація в оцінці виграшів збільшується, а в оцінці програшів – зменшується.

Дослідження також показало, що емоційно врівноважена людина спокійніше ставиться до можливих програшів, для невротика ж навіть невелика втрата видається дуже неприємною. Аналогічні результати повторювалися у багатьох серіях для різних вікових та соціальних груп респондентів, що дозволяє стверджувати, що спосіб оцінки грошових стимулів – їх зменшення або збільшення – є стійкою індивідуальною характеристикою людини, яка тісно пов'язана з іншими властивостями психологічної структури особливості.

Таким чином, гроші крім об'єктивної вартості мають суб'єктивну психологічну вартість. Ставлення людини до грошей – те, яким чином вона визначає вагомість тієї чи іншої грошової суми – є істотною психологічною характеристикою людини.

Література

1. Абчук В.А. Теория мудрой отваги// Наука и жизнь. – 1973, №6. – С. 89-92.
2. Волгин Л.Н. Принцип согласованного оптимума. – М.: Советское радио, 1977 г.
3. Голсуорси Дж. Сага о Форсайтах. – М.: Художественная литература. – 1982 г.
4. Заде Л. Понятие лингвистической переменной и ее применение к принятию приближенных решений. – М., Мысль, 1976 г.
5. Козелецкий Ю. Психологическая теория решений. – М: Прогресс, 1978 г.

УДК 331.5: 476 Асист. О.М. Мартин; студент В.В. Шпелік – УкрДЛТУ

НАЦІОНАЛЬНИЙ РИНОК ПРАЦІ І ПРОБЛЕМА ЗАЙНЯТОСТІ В УКРАЇНІ

Розглядаються особливості формування національного ринку праці України і проблема його зайнятості. Вказується на необхідність посилення ролі держави з метою підвищення ефективності функціонування ринку праці.

Assistant O.M. Martin, V.V. Schpelik – USUFWT

National labour market and the problem of employment in Ukraine

This article considers characteristic properties and formation of national labour market and the problem of employment in Ukraine. The necessity of intensification of the state role with the aim of the increase of the efficiency of labour market functioning in Ukraine is pointed out.

Ринок праці як складова частина соціально орієнтованої економіки, представляє собою механізм розподілу і перерозподілу трудових ресурсів за сферами і галузями народного господарства. Специфічною особливістю ринку праці є те, що, виступаючи найважливішим ресурсним ринком, він породжує набагато більше економічних і соціальних проблем, ніж інші ресурсні ринки і тому вимагає більше уваги та регулювання з боку держави. Ця специфіка зумовлена об'єктивною необхідністю: ринок праці повинен забезпечити ефективне відтворення і використання робочої сили. Тому проблема зайнятості в умовах трансформаційних змін є однією з головних теоретичних і практичних проблем в процесі розвитку національної економіки.

Формування національного ринку праці в 90-х роках відбувалося в умовах дуже складної демографічної ситуації. Аналіз демографічної статистики свідчить про поглиблення негативних тенденцій, які спостерігались в Україні з 1992 р. Продовжує скорочуватись чисельність населення, причому на три чверті – це зумовлено природним скороченням населення. Таке скорочення населення характерне для всіх регіонів України [1]. Зниження народжуваності в поєднанні із зростанням смертності призвело до виникнення явища депопуляції. Зауважимо, що демографічна ситуація в розвинутих країнах також характеризується зниженням народжуваності (показники народжуваності в розвинутих країнах є вищі, ніж в Україні), але такий стан супроводжується значним підвищенням рівня життя. В 2000 р. коефіцієнт смертності населення України був у два рази вищим, ніж в розвинутих країнах (30 років назад рівень смертності населення розвинутих країн був вищий, ніж в Україні) [1].

Скорочення чисельності як сільського, так і міського населення – це одна із особливостей перехідного періоду. Воно зумовлене не тільки явищем депопуляції, а також міграційними процесами. Від'ємне сальдо міграції населення України сформувалося і існує з 1994 р. Як міграційні процеси, так і депопуляцію в Україні необхідно розглядати не тільки з позицій демографічного підходу, їх в першу чергу необхідно розглядати з економічного боку: демографічні процеси, зміни у віковій структурі населення мають безпосередній вплив на соціально-економічний розвиток України.

На чисельність населення у працездатному віці впливають зміни у співвідношенні осіб, які вступають у цей вік, і осіб, які вибули з працездатного віку. Протягом останніх років в Україні кількість трудових ресурсів майже не змінилася і становила 30 млн. чол. [2]. З 1990 р. в Україні спостерігається негативна тенденція до скорочення частки працездатного населення і збільшення частки осіб старшого віку. В 2000 р. частка працездатного населення

становила 56,1 %, а осіб пенсійного віку – 23,2 % [3]. Зараз у економічно активний працездатний вік входять особи, що народилися у 80-х роках, коли народжуваність була високою. Тому в даний час на фоні високої смертності у працездатному віці чисельність населення, що вступає у працездатний вік, перевищує кількість осіб, що вибули з працездатного віку. Саме тому в Україні поступово з 1997 р. починає зростати чисельність населення у працездатному віці. В 1998 р. стійке зростання чисельності працездатного населення спостерігалось у більшості областей України. Тому в недалекому майбутньому зростатиме пропозиція праці.

Попит і пропозиція праці є головними елементами ринку праці. Рівновага між ними свідчить про стабілізацію економічного розвитку. В умовах економічної кризи спостерігається диспропорція попиту і пропозиції праці, яка є причиною виникнення безробіття. Рівень зареєстрованого безробіття на 1 січня 2001 р. становив 4,2 % від працездатного населення [4]. Чисельність безробітних, зареєстрованих службою зайнятості в Україні, на 1 січня 2000 р. становила 1188,0 тис. чол. [5], на 1 січня 2002 р. – 1008,1 тис. чол. [6]; на 1 березня 2002 р. зареєстровано 1103,5 тис. чол., що на 7,6 % менше, ніж на відповідну дату 2001 р. [7].

Зайнятість населення значною мірою залежить від співвідношення працюючих і утриманців. За нашими підрахунками, демографічне навантаження на одного працездатного в селі у 1,5 рази вище порівняно з містом. Цей показник на 1 тис. осіб працездатного віку на 1 січня 2000 р. становив 726 чоловік, а в сільській місцевості – 961 чоловік [9]. Одночасно зросло економічне навантаження на зайнятого працівника у сфері матеріального виробництва, де припадає понад 2,2 чоловіка, зайнятих у невиробничій сфері, дітей та пенсіонерів [10].

В умовах економічного спаду в 90-х роках в Україні відбувалося постійне скорочення зайнятості. Рівень зайнятості в 1992 р. становив 86,8 %, 1995 р. – 85,8 %, в 2000 р. – 79,7 % [4]. Проте наведені дані, на наш погляд, не відображають фактичного стану на ринку праці, зокрема тому, що керівники обстежуваних підприємств, незважаючи на тривалий спад виробництва, не вдаються до скорочення чисельності працюючих, мотивуючи свої дії соціальною незахищеністю працівників і потребою зберегти кваліфіковані кадри. В результаті виникає неповна зайнятість працездатного населення, тобто існування надлишкової робочої сили на підприємствах. Згідно з проведеними Державним комітетом статистики обстеженнями на промислових підприємствах, за оцінкою керівників, надлишкова чисельність працівників становить від 10 до 33 % персоналу [11]. Зауважимо, що неповна зайнятість на ринку праці в Україні починає поступово знижуватися. Ця тенденція спостерігалася і в 2000 р., і в 2001 р. Це позитивне явище, але на найближчу перспективу вимушена неповна зайнятість, що є однією з форм прихованого безробіття, залишається реальною. Вона пов'язана з низьким рівнем оплати праці, невідповідністю роботи професійно-кваліфікаційному статусу працівника, необхідністю пошуку роботи поза підприємством. Як правило, більшість цих працівників, які працюють поза підприємством, працюють без формальних

угод, з порушенням норм трудового законодавства, без будь-якого соціального захисту. Вважається, що в Україні четверта частина формально працюючих мають доходи від нерегламентованої діяльності [12].

Економічні зрушення, що почали відбуватися в національній економіці України, певним чином впливають на зміни в зайнятості населення. З 1999 р. в Україні вже намітилась позитивна тенденція щодо зростання потреби підприємств в працівниках. Кількість вільних робочих місць та вакансій в Україні за 2000 р. зросла в 1,3 рази – з 50,7 тисяч осіб на 1 січня 2000 р. до 68,2 тисяч осіб на 1 січня 2001 р. [13]. Другою позитивною тенденцією на ринку праці з 1999 р. спостерігається те, що темпи приросту робочих місць перевищували темпи зростання чисельності безробітних.

У результаті в 2000 р. зменшилося навантаження на одне вільне робоче місце з 24 до 17 осіб [13]. Проте за цей період навантаження на одне вільне робоче місце працівника сільського господарства збільшилося з 20 до 35 осіб [13], що пояснюється нестачею робочих місць і надлишковим безробіттям.

Ринкові перетворення і в Україні в 90-х роках, приватизаційні процеси зумовили зміни в структурі зайнятості. Відбувається абсолютне скорочення в державному секторі і зростання в недержавному. Протягом 1997-1999 рр. чисельність зайнятих в державному секторі скоротилася на 4,6 % і збільшилася на 1,9 % у колективному і на 2,7 % у приватному секторах (14). У 2000 р. 34,4 % зайнятого в економіці України населення працювало на підприємствах державної форми власності, 36,1 % – на підприємствах колективної форми власності і 29,5 % – в приватному секторі економіки [15].

Формування національного ринку праці в Україні супроводжується постійною зміною галузевої структури зайнятості. В Україні в 2000 р. 23,5 % зайнятого населення працювало в промисловості і будівництві, 23,2 % – у сільському, лісовому і рибному господарстві, 53,3 % – у сфері послуг [16]. В останні роки постійно зростає чисельність зайнятого населення в сфері послуг, зокрема в торгово-посередницькій діяльності, а також в податкових, нотаріальних і аудиторських службах.

Проведений аналіз свідчить про те, що ефективного функціонування ринку праці в Україні не досягнуто. Стан і структура зайнятості на ринку праці, по-перше, віддзеркалює всі проблеми національної перехідної економіки, відображає циклічний характер її розвитку, а по-друге, будучи обтяженим недоліками командної економіки, поступово змінюється під дією ринкових відносин. На даному етапі національний ринок праці потребує посилення регулюючої і контролюючої функції держави, зокрема розвитку інфраструктури ринку праці, державної фінансової підтримки тих підприємств, які створюють робочі місця для молодих спеціалістів, жінок, що мають неповнолітніх дітей, а також людей з обмеженою працездатністю.

Література

1. Інформаційний бюлетень Державного комітету статистики. – 1999, № 10-12. – С. 12.

2. Лук'янчикова О. Особливості ринку праці в Україні// Економіка, фінанси, право. – 2001, № 9. – С. 12.
3. Розраховано за даними: Склад населення України за статтю та віком на 1 січня 2001 року/ Державний комітет статистики. – К.: 2001. – С. 14.
4. Черниш Т. Зрушення в зайнятості населення України, спричинені реструктуризацією підприємств// Україна: аспекти праці. – 2001, № 4. – С. 18.
5. Економічна активність населення України у 2000 році: Статистичний збірник/Державний комітет статистики. – К.: 2001. – С. 45.
6. Економіка України в 2001 році: у дзеркалі статистики/ Урядовий кур'єр, 2002, 24 січня, № 15. – С. 7.
7. Економіка України в січні-лютому: у дзеркалі статистики/ Урядовий кур'єр, 2002, 21 березня, № 54. – С. 5.
8. Розраховано за даними: Склад населення України за статтю та віком на 1 січня 2001 року/ Державний комітет статистики. – К.: 2001. – С. 19.
9. Склад населення України за статтю та віком на 1 січня 2001 року/ Державний комітет статистики. – К.: 2001. – С. 18-19.
10. Розраховано за даними: Статистичний щорічник України за 2000 рік/ Державний комітет статистики. – К.: Техніка, 2001. – С. 363-364.
11. Інформаційний бюлетень Державного комітету статистики. – 1999, № 10-12. – С. 13.
12. Інформаційний бюлетень Державного комітету статистики. – 1999, № 10-12. – С. 81.
13. Соціально-економічне становище України за 2000 рік// Статистика України. – 2001, № 1. – С. 108.
14. Черниш Т. Зрушення в зайнятості населення України, спричинені реструктуризацією підприємств// Україна: аспекти праці. – 2001, № 4. – С. 20.
15. Статистичний щорічник України за 2000 рік/ Державний комітет статистики. – К.: Техніка, 2001. – С. 344.
16. Розраховано за даними: Статистичний щорічник України за 2000 рік/ Державний комітет статистики. – К.: Техніка, 2001. – С. 342-343.

УДК 331.522.4

М.І. Дзямулич – Луцький ДТУ

КВАЛІФІКОВАНА РОБОЧА СИЛА ЯК РУШІЙНИЙ ЧИННИК ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ

Основну увагу приділено проблемі розвитку та функціонування висококваліфікованої робочої сили в умовах економічних трансформацій, розглянуто проблемні питання збереження та розвитку інтелектуального потенціалу країни.

Ключові слова: робоча сила, інтелектуальний потенціал, людський капітал.

М.І. Dzjamulych – STU of Luc'k

The qualified labour as driving factor of economic development

The basic attention is given a problem of development and functioning of a highly skilled labour in conditions of economic transformations, considered problem questions of preservation and development of a mental potential of the country.

Key words: labour, mental potential, the human capital.

У сучасних умовах вирішальним чинником економічного прогресу все більше стає людина – кваліфікований працівник, який не просто є складовою частиною процесу виробництва, а й творчою рушійною силою розвитку саме цього процесу. Зростає роль особистого чиннику в економічному зростанні

суспільного виробництва. Так, американський дослідник П. Дракер вважає, що новітня еволюція робочої сили веде до серйозних соціально-економічних наслідків, оскільки впливає на відносини влади та власності у виробництві. Власники знань розцінюють їх як найважливіший ресурс сучасного виробництва та як свою інтелектуальну власність. Одночасно вони розглядають професійну компетентність як обґрунтування свого права на присвоєння праці, а не її відчуження, як інтелектуальний капітал, поєднаний з матеріальними та фінансовими ресурсами власників виробництва [1, ст. 67]. Все більше розповсюдження інформаційних технологій та процесу автоматизації виробництва змінює кваліфікаційну структуру робочої сили. В її складі поступово скорочується частка некваліфікованих та таких, що мають низький рівень кваліфікації працівників. Загальною тенденцією для більшості країн світу є зростання в абсолютному і відносному вираженні чисельності кваліфікованих та висококваліфікованих працівників. Рівень кваліфікації визначається при цьому рівнем освіти та професійної підготовки працівника.

Отже, в період трансформації всієї системи економічних, соціальних, політичних і культурних відносин найсуттєвіші зміни відбуваються в сфері трудових відносин. На зміну індустріальному типу економічного зростання приходить гуманітарний, рушійною силою якого стають наукові знання, творчий та інтелектуальний потенціал людини. Всі ці зміни відображають інноваційну модель економічного розвитку, що супроводжується зростанням ролі людського капіталу. Тобто на зміну категорії "робоча сила", що відображає сукупність фізичних, розумових, організаторських здібностей людини, набутих знань і досвіду приходить категорія "людський капітал", що являє собою сформований і накопичений людиною певний запас здоров'я, знань, навичок, здібностей, який цілеспрямовано використовується в певній галузі суспільного виробництва і сприяє зростанню продуктивності праці, завдяки чому впливає на зростання доходів його власника.

Відзначимо, що на сучасному перехідному етапі формування соціально-економічних відносин в Україні простежуються досить негативні тенденції. Нині ми спостерігаємо втрату освітнього потенціалу, деінтелектуалізацію праці, що є результатом непродуманої соціально-економічної політики, яка проводилась в 90-х роках. Це виє в приниженні статусу інтелектуальної праці, еміграції найкваліфікованіших спеціалістів, руйнації наукових шкіл, зниженні рівня освіченості населення, трудової та навчальної мотивації, кризі трудової етики, деформації структури зайнятості населення та багатьох інших тривожних тенденціях.

Світові тенденції, що відображають зростання ролі інтелектуалізації праці в умовах України мають свою специфіку, яка проявляється, зокрема, в тому, що інтелектуалізація праці передбачає особливу роль в суспільстві інститутів освіти, науки, культури тощо. В той же час, наукове виробництво в Україні майже зупинено. Так, виконання науково-технічних робіт зменшилося з 5064,5 млн. крб. у 1990 році до 1288,8 млн. грн. у 1998 році, тобто майже в десять разів у порівняльних цінах [2, ст. 82, 439]. Наука, освіта і культура нині розглядаються не як джерело інтенсифікації соціально-економічного